

Ірина Таран,

студентка третього курсу факультету права,
гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського

ORCID: 0000-0002-9705-3840

Дмитро Сирота,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних
і галузевих юридичних наук
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського

ORCID: 0000-0002-9940-3541

DOI 10.32782/2306-9082/2021-44-7

УДК 343.211

Принципи кримінального права України: система та характеристика

Постановка проблеми. Проблема принципів кримінального права є визначальною та досить актуальною. Важливе значення принципи мають тоді, коли йде мова про необхідність посилення ролі права в умовах правової держави. Вони, звичайно, є певним соціальним явищем, а їх виникнення насамперед спричинене потребами суспільного розвитку.

І саме вивчення та дослідження принципів кримінального права дає змогу визначити основний зміст цієї галузі права, з'ясувати її напрями

розвитку та зробити висновки про перспективи удосконалення.

Стан дослідження теми. Проблему визначення принципів кримінального права України, їх сутності та змісту в своїх наукових доробках вивчало чимало фахівців у галузі кримінального права, зокрема О.М. Джужа, Н.А. Орловська, М.І. Панов, П.С. Берзін, А.Х. Степанюк, В.О. Туляков, О.С. Фешенко, М.Й. Коржанський, Ю.С. Резнік, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, І.М. Гнатів, О.О. Дудоров, Є.С. Назимко, О.М. Литвинов, Є.О. Письменський та інші.

Але все ж таки варто звернути увагу на те, що науковці вивчали проблему принципів кримінального права фрагментарно. Тому актуальним є питання розкриття нормативного змісту принципів кримінального права.

Метою статті є аналіз принципів кримінального права, висвітлення їхньої системи, характеристики та значення.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка галузь права регулює певну сферу якісно однорідних суспільних відносин. Звичайно, що основою різних галузей права є принципи, які утворюють собою основне вихідне положення, те, на базі чого взагалі побудована та чи інша галузь права. Вони є первинними інструментами, що конкретизують та уточнюють застосування правових засобів організації суспільних відносин.

Кримінальне право – це галузь права, котра становить сукупність юридичних норм, що визначають, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями й які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Принципи кримінального права можна поділити на:

- загальні;
- галузеві (спеціальні);
- міжгалузеві.

Загальні принципи притаманні не лише кримінальному праву, а й іншим галузям права (адміністративному, цивільному, господарському, земельному, фінансовому тощо). Отже, сюди слід віднести такі принципи: верховенства права, юридичної (правової) визначеності, законності, рівності громадян перед законом, справедливості, гуманізму.

Принцип верховенства права, перш за все, закріплений у ст. 8 Конституції України: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші

нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується» [1].

Принцип юридичної (правової) визначеності є важливим елементом принципу верховенства права. Приводом для його визнання стало рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 2019 р. у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) ст. 368-2 Кримінального кодексу України. У п. 3 йдеться про те, що одним із головних елементів принципу верховенства права, закріпленого ч. 1 ст. 8 Основного Закону України, є юридична визначеність [2].

Принцип законності виходить із положень ст. 3 Кримінального кодексу України: «Кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом. Застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено. Закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України» [3].

Принцип рівності громадян перед законом також закріплений на конституційному рівні. Він означає, що є рівні підстави для застосування кримінальної відповідальності та рівні критерії для визначення розмірів кримінальної відповідальності.

Принцип справедливості відображений у ст. 10 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина для визначення її прав та обов'язків і для встановлення обґрунтованості

висунутого їй кримінального обвинувачення має право на основі повної рівності на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним та безстороннім судом» [4].

Принцип гуманізму також знайшов свою реалізацію у Кримінальному кодексі України. У ч. 3 ст. 50 ККУ визначено: «Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність»; у ч. 4 ст. 52 ККУ зазначено, що «за одне кримінальне правопорушення може бути призначено лише одне основне покарання, передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу» [3].

Галузеві принципи – це ті принципи, які притаманні саме конкретній галузі права, вони є основою і визначають напрям розвитку відповідної галузі права. До них належать: відповідальність за вчинення суспільно небезпечного діяння, що визначено законом як кримінальне правопорушення, принцип винної відповідальності, особистий характер відповідальності, принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання.

Принцип відповідальності за вчинення суспільно небезпечного діяння, що визначено законом як кримінальне правопорушення, у римському праві був втілений у формулу «Nullum crimen sine lege», що дослівно означає «Немає злочину без вказівки на те в законі». Отже, тільки кримінальний закон визначає, яке суспільно небезпечне діяння є кримінальним правопорушенням. У ч. 1 ст. 2 ККУ передбачено, що «підставою для кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом» [3].

Принцип відповідальності тільки за наявності вини конституційно закріплений. У ч. 1 ст. 62 ККУ визначено:

«Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [1].

Особистий характер відповідальності – значення цього принципу полягає в тому, що лише та особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, повинна нести за нього кримінальну відповідальність і покарання. А тому інші особи, наприклад близькі чи родичі обвинуваченого, не можуть за нього нести кримінальну відповідальність.

Принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання визначає, що кримінальна відповідальність і покарання повинні бути чітко конкретизованими, індивідуалізованими, з огляду на конкретні обставини вчиненого кримінального правопорушення з урахуванням особи винного. Призначення покарання – це обрання судом на підставі положень кримінального закону і в порядку, передбаченому КПК України, виду і міри покарання, що визначається з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та обставин, що його пом'якшують чи обтяжують [5, с. 176].

Міжгалузеві принципи кримінального права притаманні не лише кримінальному, а й іншим галузям права. До таких можна віднести: принцип презумпції невинуватості, принцип винної відповідальності, принцип здійснення правосуддя лише судом.

Принцип презумпції невинуватості – це гарантія забезпечення і захисту прав та законних інтересів людини. Цей принцип закріплений у багатьох міжнародно-правових документах, що визначають права людини, наприклад у ст. 11 Загальної декларації прав людини, ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права людини, ст. 6 Конвенції про захист

прав людини та основоположних свобод тощо.

Висновок про винуватість особи може бути сформульовано у вирокі суду тільки тоді, коли судом досліджено всі докази.

Принцип винної відповідальності розглядається крізь призму норм «Розділу V. Вина та її форми» Загальної частини Кримінального кодексу України. Він означає, що доки вину особи не буде доведено у визначеному законом порядку і встановлено обвинувальним вирокі суду, доти особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не підлягає кримінальній відповідальності.

Принцип здійснення правосуддя лише судом визначений у ст. 124 Конституції України, де сказано, що «правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається. Юрисдикція судів поширюється на будь-яку юридичну суперечку та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи. Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору. Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статуті Міжнародного кримінального суду [1].

Основний зміст цього принципу ґрунтується на тому, що:

- повноваження судової влади належать виключно суду;
- ухвалені судом рішення можуть змінюватися чи скасовуватися лише органом вищої судової інстанції;
- судова влада характеризується особливим порядком формування

суддівського корпусу, притягнення суддів до відповідальності;

– судова влада функціонує в режимі дотримання процесуальних гарантій статусу учасників судового процесу тощо [6, с. 24–25].

Отже, підбиваючи підсумки дослідження, можна сказати, що загальноправові, галузеві (спеціальні) та міжгалузеві принципи кримінального права є взаємообумовленою системою, яка утворює єдине ціле, вони доповнюють один одного, виступають інтегративним елементом у самій системі права.

Роль кримінально-правових принципів полягає в тому, що вони:

- є першопочатком, вихідними положеннями кримінального права;
- мають для кримінального законодавства наскрізний характер;
- здійснюють безпосередній вплив на правотворчу та правозастосовну діяльність;
- носять стійкий характер;
- є обов'язковими для законодавця, правозастосовних органів і громадян.

Таким чином, принципи кримінального права повинні існувати і працювати тільки в єдиній системі, мати нормативний характер, бути обумовленими, відповідно до людської діяльності, тощо.

Звичайно, можна стверджувати, що система принципів кримінального права повною мірою так і залишається нерозкритою законодавцем. А тому відсутність окремих норм з приводу зазначеного питання у Кримінальному кодексі України негативно позначається на його структурі, а також змісті статей не лише Загальної, а й Особливої частини ККУ.

Тому, виходячи з цього, перш за все, необхідно вносити відповідні зміни до Кримінального кодексу України для того, щоб закріпити принципи, належним чином розкрити їх зміст.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) ст. 368-2 Кримінального кодексу України від 26 лютого 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19>.
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
4. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015?lang=uk.
5. Музика А.А., Горох О.П. Інститут призначення покарання: поняття і загальна характеристика. *Право України*. 2011. № 9. С. 176.
6. Організація судових та правоохоронних органів : підручник / І.Є. Марочкін та ін. ; за ред. І.Є. Марочкіна, Н.В. Сібільової. Харків : Одиссей, 2007. 528 с.

Таран І. О., Сирота Д. І. Принципи кримінального права України: система та характеристика

Статтю присвячено дослідженню принципів кримінального права України, визначенню їх системи та розкриттю характеристики. Проведено аналіз ознак і сутності цих принципів, визначено їхнє значення для застосування актів кримінального законодавства.

З'ясовано, що наразі питання принципів кримінального права у Законі про кримінальну відповідальність не регламентовано, окрім ч. 1 ст. 3 Кримінального кодексу України, де зазначено, що «законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права». Також у сучасній юридичній літературі немає чіткого наукового дослідження, яке б стосувалося кримінально-правових принципів.

Визначено, що кримінально-правові принципи поділяються на:

- загальні: верховенства права, юридичної (правової) визначеності, законності, рівності громадян перед законом, справедливості, гуманізму;
- галузеві (спеціальні): відповідальність за вчинення суспільно небезпечного діяння, що визначено законом як кримінальне правопорушення, принцип винної відповідальності, особистий характер відповідальності, принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання;
- міжгалузеві: принцип презумпції невинуватості, принцип винної відповідальності, принцип здійснення правосуддя лише судом.

Вони у своїй сукупності і становлять єдину систему, надають певної узгодженості та плановості механізму правового регулювання суспільних відносин, а також загалом розкривають місце права у суспільному житті. Принципи кримінального права мають певні ознаки, які їм притаманні. До них можна віднести: імперативність, універсальність, внутрішню єдність, узгодженість, регулятивність, значущість тощо.

За результатами дослідження зроблено висновок, що важливою умовою існування кримінального права як галузі є принципи. Це фундаментальні, керівні ідеї, провідні засади, на яких і базується ця галузь права. Їх зміст полягає в тому, що вони є основою будь-якого явища, його першопочатком. І насамперед принципи повинні бути юридично закріплені, має бути нормативно визначений їхній зміст для того, щоб вони не втратили свою єдність. Лише у такий спосіб кримінально-правові принципи зможуть належним чином сприяти розвитку правового регулювання відповідних суспільних відносин.

Ключові слова: право, принципи кримінального права, нормативність, основоположні ідеї, механізм кримінально-правового регулювання, взаємодія.

Таран І. О., Сирота Д. І. Принципы уголовного права Украины: система и характеристика

Статья посвящена исследованию принципов уголовного права Украины, определению их системы и раскрытию характеристики. Проведен анализ признаков и сути этих принципов, определено их значение для применения в актах уголовного законодательства.

Установлено, что на сегодняшний день вопрос принципов уголовного права в Законе об уголовной ответственности не регламентирован, кроме ч. 1 ст. 3 Уголовного кодекса Украины, где сказано, что «законодательство Украины об уголовной ответственности составляет Уголовный кодекс Украины, который основывается на Конституции Украины, общепризнанных принципах и нормах международного права». Также в современной юридической литературе нет четкого научного исследования, касающегося уголовно-правовых принципов.

Определено, что уголовно-правовые принципы делятся на:

- общие: верховенства права, юридической (правовой) определенности, законности, равенства граждан перед законом, справедливости, гуманизма;
- отраслевые (специальные): ответственность за совершение общественно опасного деяния, определенного законом как уголовное правонарушение, принцип виновной ответственности, личный характер ответственности, принцип индивидуализации уголовной ответственности и наказания;
- межотраслевые: принцип презумпции невиновности, принцип виновной ответственности, принцип осуществления правосудия только судом.

Они в своей совокупности и составляют единую систему, придают определенную согласованность и плановость механизму правового регулирования общественных отношений, а также раскрывают место права в общественной жизни. Принципы уголовного права имеют некоторые присущие им признаки: императивность, универсальность, внутреннее единство, согласованность, регулятивность, значимость и т.д.

По результатам исследования сделан вывод, что важным условием существования уголовного права как отрасли есть принципы. Это фундаментальные, руководящие идеи, ведущие устои, на которых и базируется данная отрасль права. Их смысл заключается в том, что они служат основой любого явления, его первоначалом. И прежде всего они должны быть юридически закреплены, должно быть нормативно определено их содержание для того, чтобы они не утратили свое единство. Только так уголовно-правовые принципы смогут должным образом способствовать развитию правового регулирования соответствующих общественных отношений.

Ключевые слова: право, принципы уголовного права, нормативность, основополагающие идеи, механизм уголовно-правового регулирования, взаимодействие.

Taran I., Syrota D. Principles of criminal law of Ukraine: system and characteristics

The article is devoted to the study of the principles of criminal law of Ukraine, the definition of their system and the disclosure of characteristics. The analysis of signs and essence of these principles is carried out, their value for application of acts of the criminal legislation is defined.

It is established that today the issue of principles of criminal law is not regulated in the Law on Criminal Liability, except for part 1 of Article 3 of the Criminal Code, which states that “Ukrainian legislation on criminal liability is the Criminal Code of Ukraine based on the Constitution of Ukraine and generally accepted principles and norms of international law”. Also, in the modern legal literature there is no clear scientific study that would relate to criminal law principles.

It is determined that criminal law principles are divided into:

- general: the rule of law, legal certainty, legality, equality of citizens before the law, justice, humanism;

– sectoral (special): liability for committing a socially dangerous act, defined by law as a criminal offense, the principle of culpable liability, personal nature of liability, the principle of individualization of criminal liability and punishment;

– intersectoral: the principle of presumption of innocence, the principle of culpable liability, the principle of administration of justice only by the court.

Together, they constitute a single system, provide a certain coherence and planning of the mechanism of legal regulation of social relations, as well as, in general, reveal the place of law in public life. The principles of criminal law have certain features that are inherent in them. These include: imperativeness, universality, internal unity, coherence, regulation, significance, and so on.

According to the results of the study, it is concluded that an important condition for the existence of criminal law as a branch of law are the principles. These are fundamental, guiding ideas, guiding principles on which this branch of law is based. Their meaning is that they are the basis of any phenomenon, its origin. First of all, they must be legally enshrined and their content must be normatively defined so that they do not lose their unity. Therefore, only in this way will criminal law principles be able to properly promote the development of legal regulation of relevant social relations.

Key words: law, principles of criminal law, normativeness, basic ideas, mechanism of criminal law regulation, interaction.